

İLKÇAĞ FELSEFESİ / SİSTEMATİK FELSEFE

İlkçağ felsefenin üçüncü ve sonuncu dönemi, Platon ve Aristoteles gibi iki büyük filozofun felsefelerinden oluşan sistematik dönemdir, "sistematik" nitelemesi bu döneme iki bakımdan çok uygun düşer;

- 1- Her şeyden önce, Yunan felsefi düşüncesinin ulaştığı bu düzeyde, Platon ve Aristoteles insanın bilgiye ulaşırken kullandığı güç ve yetilerin güvenilirlik ve yeterliliklerini sorgulamaya başlar ve dolayısıyla, eleştirel, sorgulayıcı ve analitik bir tutum takınmak anlamında sistematik felsefeyle meşgul olurlar.
- 2- Yine aynı dönemde, Yunan felsefesinin ilk iki döneminde, doğa ve insan konularında elde edilen bilgiden de yararlanan Platon ve Aristoteles tarihin tanıdığı ilk ve en büyük felsefe sistemlerini oluştururlar.

Sistematik felsefe dönemi, bu anlamda bir sentezden meydana gelir. Örneğin, Platon, Atomcular ve Sofistler bir kenara bırakılacak olursa, başta Pythagoras, Parmenides ve hocası Sokrates olmak üzere, kendisinden önceki hemen tüm filozoflardan etkilenmiş ve oldukça özgün metafizik sisteminde, etkilendiği tüm bu filozofların görüşlerinin bir sentezini yapmıştır.

Sistematik felsefe döneminin tek merkezi Atina'dır. Yine bu dönem, bilimsel araştırmayla felsefe faaliyetinin, eğitim ve öğretimin kurumsal bir nitelik kazandığı dönem olmuştur. Bu çağda, eğitim ve araştırma faaliyeti için Platon Akademi'yi, Aristoteles de Lise'yi kurmuş ve araştırma faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Bu iki filozof eğitim ve araştırma merkezlerinde hem bilimsel ve felsefi araştırma faaliyetini yönlendirip yönetmiş, dersler vermiş ve hem de ortalama okuyucu için popüler felsefe kitapları yazmışlardır.

Platon (Eflatun) (MÖ 427-MÖ 347) Atina

Aristokrat bir ailenin çocuğu olan Platon, hayatının ilk yarısında politik bir kariyere hazırlanmış fakat hocasının idam edilmesinin ardından, siyasete girmekten tamamen vazgeçmiş ve birtakım reform teşebbüsleriyle ıslah edilemeyeceğine inandığı politik koşullara felsefe yoluyla ayrıntılı bir sistem kurarak yanıt vermeye karar vermiştir. Hayatının ikinci yarısında, Atina'da açtığı Akademi'de dönemin bilim adamı ve filozoflarını toplayarak felsefeyle uğraşmıştır. Akademi dışındakilerin yararlanabilmeleri için de otuz kadar felsefi eser kaleme alan ve bu eserlerle, hocasının görüşlerini yöntem bakımın devam ettiren Platon tarafından diyalog tarzında kaleme alınmış eserler olup, sadece felsefe eserleri olarak değil, edebiyat şaheseri denebilecek nitelikte seçkin yapıtlardır.

Platon'un Güney İtalya ve Sicilya yolculuklarının düşünce hayatı üzerinde derin etkileri olmuştur. Güney İtalya'ya Platon, Atina'da tanımış olduğu Pythagorasçıların çalışmalarını yerinde ve yakından tanımak için gitmiş. Bu yolculuk, bir yandan ondaki matematik ilgisini güçlendirmiş, öbür yandan da ona dini-mistik görüşler edindirmiştir. Pythagorasçılardan edindiği bu etkiler, onun felsefesinin Sokratesçi öge yanında ikinci büyük ögesidir. Sicilya'dan ilk dönüşünde Platon, Akademos denilen bölgede ünlü okulu Akademia'yı kurmuş, yirmi yıl buranın yönetim ve öğretimiyle uğraşmıştır.

Platon'un felsefi görüşlerinin üzerinde hala tartışılmaktadır. Platon, batı felsefesinin başlangıç noktası ve ilk önemli filozofudur. Antik çağ Yunan felsefesinde, Sokrates öncesi filozoflar

(ilk filozoflar veya doğa filozofları) daha ziyade materyalist (özdekçi) görüşler üretmişlerdir. Antik felsefenin maddeci öğretisi, atomcu Demokritos ile en yüksek seviyeye erişmiş, buna mukabil düşünceci (idealist) felsefe, Platon ile en doruk noktasına ulaşmıştır. Platon bir sanatçı ve özellikle edebiyatçı olarak yetiştirilmiş olmasından büyük ölçüde istifade etmiş, kurguladığı düşünsel ürünleri, çok ustaca ve şiirsel bir anlatımla süsleyerek, asırlar boyu insanları etkilemeyi başarmıştır.

Modern filozoflardan Alfred North Whitehead'e göre Platon'dan sonraki bütün batı felsefesi onun eserine düşülmüş dipnotlardan başka bir şey değildir. Görüşleri İslam ve Hristiyan felsefesine derin etkiye bulunmuştur.

Yapıtlarıyla Platon, hocasına bugüne kadar bütün canlılığı ile ayakta kalan bir anıt dikmiştir. Bu anıt, Sokrates'in yorulmak bilmeden bilgiyi araması, irilmeyen sağlam karakteri, doğruluk ve hak uğruna ölüme gitmesi karşısında Platon'un duyduğu hayranlık ve saygıyı dile getirir. Eserlerini diyaloglar biçiminde yazmıştır. Diyaloglardaki baş aktör çoğunlukla Sokrates'tir. Sokrates insanlarla görüşlerini tartışır ve onların görüşlerindeki tutarsızlıkları ortaya koyar. Platon çoğunlukla görüşlerini Sokrates'in ağzından açıklamıştır.

Görüşleri orta çağda İslam filozofları tarafından korunmuş ve İslam düşünce dünyasındaki Yeni Platonculuk akımına neden olmuştur. Rönesans sonrasında Batı Avrupa'da Antik Yunancadan çevirileri yapılmıştır.

Platon'un Felsefesi

Platon'un felsefesini, beş önemli kuram içerisinde toplamak mümkündür. Bunlar, "bilgi", "idealar", "ruhun ölümsüzlüğü", "Kozmoloji" ve "devlet" ile ilgili kuramlarıdır. Platon, bütün yaşamı boyunca hocası Sokrates'ten edindiği ilham ile gerçek bir ahlakçı olarak kalmış, tüm bu kuramları, etik ağırlıklı görüşlerle irdeleyerek geliştirmiştir. Sokrates ve Platon'a göre felsefenin ana ereği, insanın mutluluğu ve yetkin yaşamının sağlanmasıdır. Yetkin bir yaşam, ancak erdemli bir hayat sürmekle elde edilebilir. Erdemin temeli "bilgi", özü "idealar kavramı", gerekçesi "kozoloji", güvencesi "ölümsüzlük", yaşamsal sığınağı "devlet"tir.

Platon, elli yıllık uzun bir süre boyunca bu kuramsal yapıyı düşünmüş, ilintili felsefi meselelerle ayrıntısıyla incelemiş ve bu arada görüşlerini düzeltip olgunlaştırmıştır. Bu yüzden Platon felsefesinin incelenmesi açısından en akılcı yol, bu değişim ve gelişmeyi takip ederek, öğretinin geçirdiği evreleri anlamaya çalışmaktır.

Platon felsefesi ile ilgili olarak mümkün olan en kısa tarifi vermek istersek, onun tıpkı Sokrates öncesi "Doğa Filozofları" gibi, mutlak ve değişmez olan ile değişen arasındaki ilintilerle ilgilendiğini söyleyebiliriz. İlk filozoflar, doğada mutlak ve değişmez olanı aramışlar, Platon ise hem doğada hem de ahlak ve toplum yaşamında mutlak ve değişmez olanın peşinden koşmuştur.

Platon Felsefesinin Dönemleri

Sokratesçi Dönem

"Gençlik" veya "Sokratik" diyalogları kaleme aldığı ve Platon'un gelişmesindeki ilk dönem, Sokrates'in etkisi altında düşünüp yazdığı dönemdir. Onun için bu döneme onun "Sokratesçi dönemi" denir. Sokrates'in öğretisi Platon felsefesi için çıkış noktasıdır. Felsefeye Platon Sokrates'in anlayışı çerçevesi içinde girmiş, sonra bunu gittikçe aşarak kendi görüşüne ulaşmıştır. Platon'un bütün diyaloglarında Sokrates sahneye çıkar; bunların pek çoğunda baş sözcü odur.

Platon'un "Gençlik diyalogları"nda hocasının kişiliğini ve düşüncelerini büyük bir sevgi ve saygı ile belirtmeye çalışmak istemesinin pratik bir nedeni de vardır: Bununla Platon Sokrates'i Sofistlere ve onu Sofist sananlara karşı savunmak istemiştir. Bu diyaloglar, ayrıca Sokrates'in Sofistlere karşı açmış olduğu mücadelenin ileriye götürülmesidir.

Bir Sokratesçi olarak bu dönemde Platon'u yalnız erdem ve bilgi sorunları ilgilendirir: Erdemin özü ve kavramı, erdemin birliği ve çokluğu, erdemin bilgiye ve öğretilere ulaşmaya olan ilgisi incelediği, çözmeye çalıştığı başlıca sorunlardır. Gençlik diyaloglarının amacı; Ahlakın başlıca sorularını, kavramsal bilgiler olarak oluşturmaktır.

Geçiş Dönemi

Geçiş dönemi çalışmalarında, hareket noktasının sofist öğretisi olduğunu görülür. Sofist tezleri, bazen küçümseyici, çok kere de alaycı bir dille tenkit ettiğini bildiğimiz Platon'un bu seçimi, geliş güzel değildir. Yukarıda gördüğümüz gibi, Thales'den Demokritos'a kadar tüm doğa filozoflarının felsefeye materyalist yaklaşımlarından sonra, insanı odaklayan ilk öğretiler, sofistler tarafından ortaya atılmış ve bu görüşler Platon'un ahlakçı ve toplumsal analizleri için müsait bir temel oluşturmuştur.

Bu aşamada Platon, sofistlerin hazza dayanan yaşam görüşlerini detaylı bir tartışmaya açarak, Sokrates öğretisini aşmaya karar vermiş görünmektedir. Yine de sofist disiplinin karşısına, ustasının "iyi" kavramı ile çıkar;

"İyi, doğru bir yaşamın kesin ölçütü ve amacıdır."

Platon, bu tezin sağlam temellere oturtulabilmesinin, içerdiği "doğru" kavramının tarif edilebilir, hiç değilse araştırılabilir bir şey olması ile mümkün olduğunu kavramıştır.

Bu zorlu meseleyi çözmeye çalışırken; "Aradığımız şey bilinen bir şeyse, bunu aramaya gerek yoktur. Bilinmeyen bir şeyse, bulduğumuz şeyin aranan şey olduğunu nereden bileceğiz?" sorusu ile sofistler, Platon'u zor duruma sokmuşlardır. Filozof bu meseleyi, Pythagoras'çı öğretilerden edindiği "**ruhun ölmezliği**" kavramı ile çözmeyi deneyerek, Sokrates disiplini aşma yolunda ilk adımı atmıştır.

Ruh ölümsüz olduğuna göre, aranan doğru ile daha önceki yaşam dönemlerinde muhakkak karşılaşmış olmalıdır. Ölümsüz bir ruh taşıyan insanoğlu için "öğrenmek", eskiden bilinen bir şeyi hatırlamaktan (anamnesis) başka bir şey değildir. Ancak ölümsüz ruhunu eski yaşamında gördüklerinden anımsadıkları son derece muğlak bilgilerdir. Üstüne üstlük, bir de bu dünyadaki doğrudan algılamaların getirdiği zihni karmaşa, bu bilgileri daha sallantılı tasavvurlar haline dönüştürmektedir.

Platon bir diyalogda, Sokrates'in ağzından şunları söylemektedir; "Ben bir ebeyim. Şu farkla ki, kadınları değil, erkekleri doğurtuyorum. Benimle konuşmaya başlayan, önce bilmezmiş gibi görünür. Ama konuşma ilerledikçe açılır ve anımsamaya başlar. Bununla beraber, benden bir şey öğrenmediği bellidir. En güzel bilgileri, sadece kendi içerisinde bulur ve ortaya koyar."

Böylelikle Platon öğretisinin, "doğru sanı" (doxa) ve "bilgi" (episteme) arasındaki karşıtlık ile ruhta bilinçsiz bir halde mevcut, "doğuştan tasavvurlar" şeklinde özetlenebilecek iki ana görüşüne varılmış olmaktadır. Sanı, muğlak ve süreksizdir. Bilgi ise bir temele, bir nedene (logos'a -

Herakleitos öğretisinde Evren'e egemen olan yasa, düzen ve tanrısal akli betimlemek için kullanılan sözcük) bağlanmakla, dayatılmakla sağlam ve sürekli olur.

Olgunluk Dönemi

Sokrates'in "bilgi erdemdir" tezini daha bir derinlemesine irdeledikten sonra, Platon iki tür bilmenin söz konusu olabileceği görüşünü öne sürer. Doğru sanı (doğru algılama) ile bilgi, iki ayrı dünya yaratmıştır. Bir yanda meydana gelen ve yok olan, doğru sanının, rölatif gerçekliklerin dünyası, diğer yanda, sağlam ve sürekli, asıl gerçekliğin, "idealar"ın dünyası.

Platon'un bilgi kuramının çıkış noktası Protogoras'çıdır. Bir şeyi bilen kişi, onu algılayan kişidir. Bu yüzden "insan her şeyin ölçüsüdür". "Algı, daima var olan bir şeydir. Bilgi olduğu için de şaşmaz" diyor Protogoras. Platon bu görüşe, Herakleitos'un, "var dediğimiz her şey, gerçekte oluş sürecinde olan bir nesnedir" şeklindeki "akış kuramı"nı katar. Platon,

- Bilgi bir algıdır; (hatta aslında bilgi, bir algılama yargısıdır.)
- İnsan her şeyin ölçüsüdür;
- Her şey akış halindedir;
- şeklinde özetlenebilecek kuramın, algılanan nesneler için doğru, gerçek bilgi açısından yanlış olduğu sonucuna varmıştır.

Bilgi teorisinin anahtar unsurlarını ünlü Mağara Benzetmesi'yle açıklamaya çalışan Platon yine bu benzetmeyle insanın dünyadaki halini, insanın genel beşeri durumunu anlatır. İnsanları salt gördüklerine inanmaya sevk eden, onlara yanlış fikirler ve değerler aşılayan, kısacası insanları yanılsamalara mahkûm olacak şekilde yetiştiren kötü toplumları eleştirir.

Benzetmeye göre, ışığa açılan uzun bir girişi olan bir yeraltı mağarasının en dibinde insanlar, çocukluklarından beri, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş olarak hareketsiz bir şekilde oturmakta ve yalnızca önlerini görebilmektedirler. Onların arkasında, yüksekte bir ateş yanmakta ve ateşle bu insanlar ya da mahkûmlar arasında küçük bir duvar ya da perde bulunmaktadır. Duvar ya da perdenin arkasında ise konuşan, ellerinde türlü türlü araçlar, taştan ya da tahtadan yapılmış insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyan insanlar geçmektedir. Mağaranın dibinde oturan mahkûmlar yalnızca, ateşin aydınlığıyla perdeden duvara vuran gölgeleri görebilmektedirler. Ellerinden, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş, hiçbir şekilde kımıldamayan bu mahkûmlar mağaranın duvarındaki gölgeleri, duvara gölgesi vuran nesnelerle karıştırmakta, perdenin arkasından yankılanan seslerin duvardaki gölgelerden geldiğine inanmaktadırlar. Bu mahkûmların sahip oldukları bilgi, onların gözleriyle ve kulaklarıyla kazandıkları duysal bilgidir ve bu görsel bilgi duvardaki gölgelerin yani görünüşlerin bilgisidir.

Mağaranın en dibinde, her yerlerinden zincirlere vurulmuş olarak yaşayan bu mahkûmlardan biri, zincirlerinden bir şekilde kurtarılıp ayağa kaldırılrsa ve önce, yüzü duvarda gölgelerini gördüğü nesnelerin kendilerine ve ışık kaynağına çevrilse ve o nihayet mağaranın dışına çıkartılrsa, onun bu dönüşümü hiç kuşku yok ki çok sancılı olacaktır. İnsan için yanılgılardan kurtulmak, eski alışkanlıkları terk etmek çok güç olduğundan, o muhtemelen yeni duruma alışamayacak ve daha önce görmüş olduğu şeyler, ona daha gerçek görünmeye devam edebilecektir.

Bundan sonra, yani mağaranın loş ışığına alışmış gözlerinin dış dünyanın güneş ışığına alışması için belli bir zaman geçtikten sonra, gölgelerini, sudaki yansımalarını gördüğü nesnelerin kendilerini ve nihayet gökyüzünü ve gökyüzündeki ayı, yıldızları görebilecektir. O her şeyin sonunda güneşin bizzat kendisini görerek, mevsimleri ve yılları meydana getirenin, gözle görülen dünyayı düzenleyenin, kısacası her şeyin kaynağının güneş olduğunu anlayabilecektir. Demek ki biri karanlık mağaranın içi, diğeri de güneş tarafından aydınlatılan dışarıya karşılık gelen iki ayrı dünya vardır.

Benzetme bir yönüyle çok iyimser, bir yönüyle de oldukça karanlık ve kötümserdir. Mağara benzetmesi, Platon'un felsefenin aydınlatma ve özgürleştirme gücüyle ilgili hoş, alabildiğine iyimser bir resimdir. Felsefi bilgiye, derinliğine kavrayışa götüren soyut düşünmeyi özgürleştirici bir şey olarak tanımlayan Platon, düşünmeye başlayan kişiyi, gündelik deneyime bağlanmanın, kabul görmüş kanaatleri benimsemenin yarattığı zincirleri kıran biri, aydınlanma sürecini de karanlıktan aydınlığa doğru zahmetli bir yolculuk olarak gösterir. Sağdan soldan derlenmiş malumatla yetinmeyip, gerçekten düşünmeye, akıllarını kullanmaya başlayan insanlar, benzetmede, pasif çoğunluğun tersine, kendileri için bir şeyler yapmakta olan kimseler olarak betimlenir. Platon'a göre, zincirlerinden bir kez kurtulduktan sonra, kişinin mağaranın dışına çıkabilmesi için çok büyük bir çaba göstermesi gerekir. Koşulsuz bir rahatlık, mutlak bir kendini koyuvermişlik halinden hakikate erişmek amacıyla zorlu bir mücadeleye girişme olarak felsefi düşünmenin bu kadar canlı bir resmi, herhalde şimdiye kadar çizilebilmiş değildir.

Felsefenin insanı özgürleştirme gücüyle ilgili bu aydınlık ve iyimser resmin tam karşısında, Platon söz konusu benzetmesinde, felsefe tarafından aydınlatılmamış insanın durumuyla ilgili oldukça karanlık ve kötümser bir resim bulunur. Onlar başkaları tarafından manipüle edilen biçare ve pasif insanlardır. Çok daha kötüsü, onlar kendi durumlarına alışmış olup, bundan çok hoşnutturlar; bu yüzden de kendilerini kurtarmaya yönelik çabalara karşı koyarlar. Onların söz konusu kendilerinden ve durumlarından hoşnut olma halleri, Platon açısından, bir yönüyle de bu insanların kendileriyle ilgili yanlış bir bilince dayanır. Felsefi düşünmeyen ve dolayısıyla, mağaranın duvarındaki gölgeleri gerçek sanan bütün insanları standartlaştırırken, onların sahip oldukları tüm inançları bir ve aynı düzeye indirgeyen Platon, mahkûmlarla filozofları veya felsefi düşünen aydınlanmış insanları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırıp, onları bilişsel bakımdan farklı dünyalarda ikamet ettiklerini söyleyerek karşı karşıya getirir.

Mağara Benzetmesinin eğitim açısından da işe yarar bir yanı vardır; Platon'a göre, insanların çok büyük bir çoğunluğu veya Sokrates'in yanlış değerlerin peşinden sürüklendiklerine inandığı için eleştirdiği Atinalıların çok büyük bir bölümü böyle karanlık bir mağaranın dibinde yaşamaktadırlar. Böyle bir karanlık zindan içinde yaşayan bu insanların düşünceleri gölgeler dünyasının yansılamaları tarafından şekillendirilmektedir. İnsanları bu yansımalardan kurtarmak, onları mağaranın karanlığından güneş ışığıyla aydınlanan, mağaranın dışındaki dünyaya çıkarmak, eğitime düşen bir iştir. Öyleyse, eğitim bir kimsenin ruhuna sahip olmadığı bilgiyi aktarmakla ilgili bir konu olmadığı gibi, görmeyen gözlerle görü veya görme gücü kazandırmakla ilgili bir şey de değildir. Bilgi aslında onu almaya muktedir bir organı gerektirmesi bakımından görmeye benzer. Bu yüzden tıpkı mahkûmun karanlık yerine ışığı görebilmesi için zincirlerinden kurtarıp bütün vücudunu arkaya çevirmek durumunda olması gibi, ruhun da Platon açısından, kendisinde bir körlüğe yol açan aldatıcı görünüşler dünyası ve iştihadan uzaklaşarak gerçeklik dünyasına dönmesi

gerekir. Eğitim öyleyse, tamamen dönüşümle ilgili bir meseledir; ruhun görünüş dünyasına sırt çevirerek gerçeklik alanına dönmesidir.

Bununla birlikte bu dönüşümü gerçekleştirmek, doğru yöne bakabilmeyi öğrenmek hiç de kolay bir şey değildir; Platon'a göre, bu dönüşümü gerçekleştirme noktasında en soylu ruhlar dahi güçlük yaşayabilirler. O, bu noktada insanların karanlıktan kurtulup aydınlığa yükselebilmeleri için devletin yöneticilerinin katkılarının kaçınılmaz olduğunu söyler; gerçekten de mağaranın dışına çıkmayı başarmış filozofun veya filozof-kralın, dışarıda, kitlelerden uzak bir biçimde kendi gönlünce tefekkürde bulunma diye bir tercihi söz konusu olamaz. O, mağaraya dönerek, hemşerilerini, gerekirse onlara rağmen aydınlatmak, onları doğru koşullayacak toplumu yaratmakla görevli olmalıdır.

Filozofun ünlü İdealar Kuramı'nda bilgi anlayışının önemli bir ayağını oluşturur. Bu kuram hem mantık hem de metafizik içeriklidir;

Platon felsefenin bilgi anlayışından doğan ana metafizik düşüncesi, iki dünyanın ayırt edilmesine dayanmaktadır. Bu dünyalardan biri var olanı ve hiç oluş halinde olmayanı, öteki ise hep oluş halinde olup hiçbir zaman var olmayanı içine alır. Birincisi akıl bilgisinin, ikincisi de doğru sanının konusudur. Buna göre: Duyularla algılanan cisimlerin karşısında cisimsel olmayan idealar vardır. Bunlar, uzayın ya da cisimler dünyasının hiçbir yerinde bulunmaz; kendi başlarındırlar, duyularla değil, düşünme ile kavranırlar; düşünülen, akılla kavranılan bir dünya meydana getirirler. İşte, felsefi erdemin koşulu olan gerçek bilginin temeli, kökü ancak bu idealar dünyasında bulunabilir.

İdealar dünyasından gelerek, insani beden ile birleşen ölümsüz ruhun amacı, asıl yurduna tekrar kavuşmaktır. Beden, bu isteğin gerçekleşmesine yardımcı olarak işlevini yerine getirmelidir. Bu kavuşmanın gerçekleşmesi, idealara ulaşmaya, ideaları bilmeye bağlıdır. Bu bilgi de yine bir anımsamadır. Ancak bu anımsama işleminin frekansı, ruh ve bedenlere göre değişkenlik gösterir. Platon'a göre ruhlardan çok büyük bir çoğunluğunun anımsadığı bulanık görüntülerdir. Ruhlardan küçük bir azınlıkta "**algılama yetisi**", daha az bir oranında "**anlama yetisi**" ve nihayet pek azında, ideaları tamamıyla hatırlayabilme, "**akıl yetisi**" vardır. Bu sonuncular, rölatif gerçeklerden algıladıklarına dayanarak, hangi ideaların hayalleri ile karşı karşıya olduklarını tanımlayabilirler. (Platon kendisini, bu kategori bireylerden saymaktadır.) Yeryüzü, idealar dünyasına benzer. Yeryüzündeki her şey, idealar dünyasından pay almıştır. Bu anımsama yetiresinin irdelenmesi Platon'u, "sevgi" (eros) kavramına götürmüştür. Yaşadığımız ve idealardan pay almış bu dünya'yı, objektif kriterler çerçevesinde algılayabildiğimizde, gerçeklere varabilmemiz mümkündür diyor ünlü düşünür. Platon'a göre bunun en çarpıcı örneğini, "güzel" kavramının değerlendirilmesinde görmekteyiz. Sevgi, güzele yönelmektedir. Zira güzel kavramı, idealar dünyasındaki gerçekliğin anımsanması sonucu verilen bir hükmü içermekte ve dolayısıyla sevgiyi yaratmaktadır. Platon sevgi'yi, (eros) bütün ölümlülerde rastlanan bir ölümsüzlük çabası olarak tanımlar. En basit hali ile eros, tüm insanlarda, kendilerini yaşatacağına inandıkları bir nesil yetiştirme içgüdüleri olarak görülmektedir. Ancak bazı insanlarda "eros" kavramı, daha üstün bir niteliğe bürünmüştür. Bu seçkin kişilerde, yani ideaları tamamıyla hatırlama yetisine (aklına) sahip bireylerde eros, bu güzelliklere ulaşmak ihtirası şeklinde tezahür eder. Bu arzuyu gerçekleştirebilecek bilgilerin eksikliğini hisseden seçkinler, bilgisizlikten kurtulmak çabası içersinde bulurlar kendilerini. Bu kişiler eros'u, dünyaya çocuk getirmekten öte bir işlev, idealara ulaşarak erdemli işler yapmak ve yeryüzünde sürekli bir isim, sonsuz bir şeref bırakmak çabası ve aşkı olarak görürler.

Felsefi meseleleri inceleyen birçok düşünür tarafından yazılan incelemelerde, "iyi, doğru ve güzel kavramları, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu özelliklerdir" şeklinde dile getirilen Platon öğretisinin altında yatan düşünsel zincir budur.

O halde '**İdealar**'ı duysal dünyada kopya ya da suretlerini gördüğümüz nesnelerin ezeli-ebedi ilk örnekleri veya örüntüleri şeklinde tarif edebiliriz. Örneğin güzel bir manzara Güzellik İdeası'nın bir kopyasıdır. Platon'a göre, biz bu manzaranın güzel olduğunu ancak Güzellik İdeasını bildiğimiz ve manzaranın Güzellik İdeasından pay aldığını fark ettiğimiz için söyleyebiliyoruz. Örneğin her güzel şey, şu güzel insan ya da heykel, şu eylem ya da birey ölüme ve unutulmaya mahkûm iken, Güzellik İdeasının kendisi yok olmaz. O varlığa gelmemiştir ve yok olmayacaktır; ezeli-ebedi olarak ve gerçekten vardır.

Güzellik ideası örneğinden hareketle İdealar hakkında şu genel yargıya varabiliriz:

Güzellik İdeası, (1) her zaman vardır, (2) ne varlığa gelir ne de yok olup gider, (3) ne büyür ne de küçülür, (4) ne bir parçasıyla güzel, başka bir parçasıyla çirkindir, (5) ne belli bir zamanda güzel, başka bir zamanda çirkindir, (6) ne birine güzel, başka birine çirkin görünür. Demek ki fenomenal şeylerin, duysal nesnelerin daima belirli koşullara göreli, başka duysal nesnelerle olan ilişkilere bağımlı oldukları yerde, İdealar tüm koşullardan bağımsız, duysal şeylerden olduğu kadar birbirlerinden de yalıtılmış olan gerçek varlıklardır.

Gerçekten varolan, mutlak bir varlığa sahip bulunan İdeaların ilk bakışta bir yerlerde varolmalarının gerektiği düşünülebilir. Ancak, İdeaların varolduğu bir yer olduğunu düşünmek doğru değildir; Çünkü onlar maddi olmayan gerçekliklerdir. Maddi olmayan ezeli-ebedi gerçeklikler olarak İdealar kendilerinde ve kendi başlarına varolurlar; onlar dolayısıyla ne zaman ne mekânda bir yer işgal etmezler.

Platon İdealar kuramını, sadece epistemolojik problemleri çözmek, Sofistlerin rölativizmine karşı kesin ve mutlak bilginin geçerli olduğunu göstermek için değil fakat etik probleme bir çözüm sunmak, Sofistlerin değer rölativizmine karşı, etik mutlaklığı savunabilmek için de öne sürmüştür. Buradaki argümanı da aynıdır: Kişi doğal dünyadaki görünüşler tarafından yanıltılıyorsa eğer, onun moral dünyanın görünüşleri tarafından da yoldan çıkarılabilmesi çok mümkündür. Bu yüzden Platon, kişinin dünyadaki gerçek nesnelerle gölgeler ve yansımalar arasında bir ayrım yapabilmesini mümkün kılan bilginin, aslında gerçekten iyi hayatın kendisiyle böyle bir hayatın gölgeleri ve yansımaları arasında bir ayrım yapabilmesi için gereken bilgiyle aynı türden bir bilgi olduğu sonucuna varmıştır.

Filozofun tasarladığı ruh anlayışı, *akıl*, *cesaret* ve *iştah* olmak üzere üç parçalı bir yapıya sahiptir; Bunludan özellikle akıl ile iştah karşı eylem ve yönelimleri ifade eder. Platon ruhun en yüksek ve üstün parçası olan akıl, işte bu noktada bireyin daha büyük veya bütünsel iyiliğini gözetmesi bakımından iştahla karşı karşıya getirir. Gerçekten de onun başlangıçta ruhun ölçüp biçen, hesap yapan enine boyuna düşünen parçası olarak tanımladığı aklın işlevi "daha iyi ya da kötü olanı", bir bütün olarak ruhun iyiliğini gözetmek şeklinde hesaplamaktır. Bu iki parça birlikte alındığında, insandaki bitip tükenmez çatışmayı veya gerilimi ifade eder. Bu parçalar dahası, insandaki nefis mücadelesini, ahlaki çabayı temellendirmeye yarar. Buna göre, insanın kendisini bu dünyaya, maddeye yönelten bir parçası olduğu gibi, onu maneviyata, İdealar dünyasını tefekküre yönelten bir parçası da vardır ve karşıt yönlü bu parçalardan biri baskın çıktığı zaman, ortaya tek yönlü, hayatı sadece bir yönüyle, salt madde ya da mana yönüyle yaşayan insan çıkar.

Yaşlılık Dönemi

Platon bu aşamada, önceleri ele aldığı birçok konuyu tekrar gündeme getirerek, bir kez daha incelemiştir. İlgisi daha çok ahlaki (etik) sorunlar ile insanoğlunun mutluluğuna yöneliktir. Yetkin insan yerine, yetkin toplumu tarif etme çabası içerisinde. Yetkin topluma ve dolayısıyla toplumsal mutluluğa erişmenin yolu, ideal devlet düzeni içerisinde yaşamaktır. Devlet yönetimi ile ilgili olarak en çok üzerinde durduğu konular, dostluk, hitabet ve siyaset sanatlarıdır. Platon'a göre sorunlar, ancak felsefe ile çözülebilir. Gerçek dostluk, hikmet sevgisi ile ruhları tutuşmuş insanların beraberliğinden başka bir şey değildir. Hitabet sanatı ise ruhun, bildiklerini sözlerle anımsatmaya çalışmasıdır. İnsanların doğal amaçları olan toplumsal mutluluğu sağlamakla görevli devlet yönetimi sanatı da felsefe olmadan yapılamaz. Nelerin toplumsal mutluluğu yaratabileceğini, felsefeden başka hiçbir şey tarif edemez.

Filozof bu noktada önemli bir zorlukla karşılaşmaktadır. "Siyaset sanatı ve ideal devlet düzeninin gerektirdiği çözümleri sadece felsefe üretebilir." Ancak Platon, sadece bilge ve erdemli kişilerden kurulu bir akıllı insanlar toplumuna ulaşmanın imkânsızlığını, hemen kavramıştır. Bu görüşünü de "yığınlar hiçbir zaman filozof olmayacaktır" özdeyişi ile vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumları mutluluğa ulaştırmak, yönetimin bilge kişilere teslim edilmesi ile mümkün olur. Platon'a göre, "başta filozoflar geçmez, ya da baştakiler felsefe yapmazlarsa, insanlığın acıları asla sona ermeyecektir."

Devleti teşkil eden bireylerin ayırımını şu şekilde ifade eder; halk, askerler ve koruyucular. Toplumu meydana getiren fertlerin tamamı, bu üç özellikten birini, diğerlerinden daha fazla arzu edecekler ve isteklerine, ideal devlet düzeni içerisinde ulaşacaklardır.

Platon'un ideal devletinin yasası, tam bir otokrazi, "en iyilerin", yani bilgililerin, erdemlilerin başta bulunmasını isteyen bir devlet biçimidir. Bu devlette kanunların konulması, topluluk hayatının düzenlenmesi işi filozoflara, bilge kişilere verilmiştir.

Politeia diyalogunda Platon yalnız yukarı zümreyi ele alır, bunlar devletin bekçileridir. Halk bilgiye değil de gelenek–göreneğe dayanan basbayağı erdem ile yetinecektir. Ama koruyucular (savaşçılar) takımı da kesin anlamında erdemli değildir, çünkü bunla da felsefi bilgiden yoksundurlar. Bunlara verilen eğitim, ancak kendilerini kabalıktan, kırıclıktan kurtarıp onlara ölçülü bir cesaret sağlar. Devlet öğretisinde Platon'un "halkı" kendi haline bıraktığı söylenebilir.

İdeal devlet kavramı içerisinde, genç nesillerin eğitimi için şiir ve musikiye verilen önem, "*güzel sevgisi*"ni öne çıkartan bir anlayıştır. Platon, idealara estetik yolu ile erişme metodu (estetik yolu ile anımsama) olarak tarif edilebilecek bu görüşten zamanla vazgeçmiş, daha objektif sayılabilecek bir yöneme, matematiğe doğru yola çıkmıştır. Matematiği kullanarak idealara ulaşılabilirliğini düşünen filozof için bu çaba, bir bakıma ruhun idealar dünyası özlemi ile bu gayeye yönelik bitmez tükenmez bir gayret anlamını da taşımaktadır. Ruh, beden içerisinde bir hapisanededir. Buradan ruh, kendisini ancak bilgi ve erdem ile kurtarabilir. O halde bilge kişi, idealar dünyasına özlem duyan bir ruh taşıdığından şuurlu olarak, kendini ölüme hazırlamış olmalıdır. (Nasıl ki Sokrates kendini ölüme hazırlamış ve yaşam karşılığı hiçbir ödün vermemişse...) Yukarda değinilmiş bulunan anımsama (anamnesis) süreci, ruhun daha evvel de var olduğunun kanıtıdır. Bu aşamadaki ölüm özlemi ise, ruhun ileride de var olmaya devam edeceğinin göstergesidir. Ruh ölümsüz olmasa idi, böyle bir istek duymazdı. Ruh bu yüzden, öncesiz ve sonsuz diye tarif edilen idealardan biridir ve dolayısıyla kökü, idealar dünyasındadır.

Yaşlılık diyaloglarında Platon, doğa meselelerini de ele alarak, yeni bir dünya görüşüne varmayı denemiştir. Bu analiz hemen tamamı itibarıyla Anaksagoras'ın teolojik görüşünün didik, didik edilmesi şeklindedir. Doğa'da bütün olup bitenler bir amaca (telos) yöneliktir. Her şeyin gerçek nedeni "Nous"dur. Tanrısal akıl ya da doğrudan Tanrı olarak tarif edilen "Nous" işe karışmadan önce Evren, Demokritos'un materyalist (özdekçi) öğretisi ile betimlediği mekanik bir tözdür. Platon'a göre, Nous tarafından biçimlendirilerek Evren,"Kaos'dan düzene" geçirilmiş, ruhu ve zekâsı olan bir canlıdır. Büyük düzenleyici, kendisi gibi önsüz ve sonsuz bir töz bulmuş ve ona biçim vermiştir. Evren, Tanrı tarafından bilinen "*dünya ideası*"na uygun olarak ve benzetilerek biçimlendirilmiş bir görüntüdür.

- Küre biçimindedir. Zira, her noktası benzer olan tek şekil küredir.
- Döner. Zira, eli ayağı olmayan, küre biçimindeki bir töz için tek yetkin devinim dönmedir.
- Tektir. Zira, yetkin bir kopya olarak yapıldığından, birden çok olamaz.
- İlsiz ve sonsuzdur. Zira, aslı, ideası, ilksiz ve sonsuzdur.
- "Nous" her şeyi, her şey için iyi olana göre düzenler. En büyük ve en doğru düzenleyicidir.

Bir evrim daha geçiren Platonik düşüncede "güzel" kavramı, artık yerini "iyi"ye, ama "herkes ve her şey için iyi olana" bırakmıştır. "İyi" değerler skalasının en üstüne yerleşmiştir. Böylelikle iki kavram özdeşleşmiş olmaktadır. Nous veya Tanrı, "iyi"nin ta kendisidir. Yarattığı ve biçimlendirdiği dünya da eksiksiz ve yetkin olmalıdır. Bu eksiksiz ve yetkin dünya, idealar dünyasıdır. Duyumlar dünyası ise, tanrısal birtakım sınırlamalar nedeniyle, idealar dünyasına, ancak olabildiğince uygun olacaktır.

Kaynaklar:

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.